

YAPISAL MARKSİZM

Yapısal Marksizm genellikle (Louis Althusser, Nicos Poulantzas ve Maurice Godelier gibi) bir grup Fransız düşünürle ilişkili olduğu için, bazen 'Fransız yapısalcılığı' olarak adlandırılır. Fakat, bu yaklaşımın Fransa dışında pek çok izleyicisi olduğu için, onu yapısal Marksizm olarak adlandırmayı uygun bulduk.

Adından da anlaşılacağı gibi, *yapısal Marksizm* iki okulun birleşmesini temsil eder – Marksizm ve yapısalcılık. Yapısalcılık toplumsal hayatın gizli, temel yapılarını analize çalışır. ... yapısalcılık karışık bir dizi genel düşünceyi içerir. 13. Bölümde, ayrıntılı bir yapısalcılık tartışmasına ek olarak, genelde yapısalcılık ve özeldel yapısal Marksizm arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz. Bu iki yönelim birçok ortak özelliğe sahip olsa bile, aralarında önemli farklar olduğunu göreceğiz. Biz burada yapısalcı Marksizm'in temsil ettiği Marksizm türüyle ilgileniyoruz; 13. Bölümde onu bir yapısalcılık türü olarak ele alacağız.

Diğer Marksist Teorilere Eleştiriler

Yapısal Marksizm'i ele almanın iyi bir yolu onun diğer Marksist teorilere yönelttiği eleştirileri tartışmaktır. Genelde, yapısal Marksistler kendilerini Marx'ın çalışmasının, özellikle ikinci dönemdeki çalışmalarının gerçek temsilcisi olarak görürler. Yapısal Marksistler, diğer Marksist teorisyenlerin saflığını sorgulamanın yanı sıra, onlara başka açılardan da saldırırlar (Burris, 1979).

İlk olarak, yapısal Marksistler çoğu Marksist'in analizlerinde empirik verileri vurgulama eğilimini eleştirirler. Godelier (1972a) gibi yapısal Marksistlere göre, kapitalist toplumun asıl önemli gerçekleri onun temel yapısında bulunabilir, yoksa çoğu kez bu toplumun gerçek doğasını bulanıklaştıran gözlenebilir olgularda değil.

İkinci olarak, yapısal Marksistler çoğu Marksist'in tarihsel araştırma eğilimini onaylamaz, zira tarihsicilik de empirik verilere odaklanır ve temel yapıyı göz ardı eder görünmektedir. Ek olarak, onlar tarihsiciliği, Marksizm'in temel görevinin çağdaş yapının araştırılması olduğunu düşündükleri için de eleştirirler. Tarihsel süreçleri ancak çağdaş toplumun yapısını anladıktan sonra kavrayabiliriz. İlginçtir ki, bu görüş Marksist teorinin önde gelen eleştirmeni olan ve bir yapı araştırmasının bir tarih ve toplumsal değişme teorisinin önkoşulu olduğunu savunan Talcott Parsons'ın konumunu andırmaktadır.

Üçüncü olarak, yapısal Marksistler, bazı Marksist teorilerin karakteristik özelliği olan indirgemeci ekonomik determinizmi şiddetle eleştirirler. Yapısal Marksistler, ekonomiyi önemli ve hatta 'son tahlilde' belirleyici önemde görseler bile, toplumsal dünyanın diğer kesimlerine, özellikle siyasal ve ideolojik yapılara önem verirler. Poulantzas, örneğin, devletin sadece ekonominin bir yansıması olduğu düşüncesini reddeder; onun 'görelî özerkliğe' sahip olduğu görülebilir. O, daha özel olarak, ekonomik gelişmeyi belirli bir devlet tipinin izleyeceğini öne süren deterministlere karşı çıkar. Başka deyişle, Poulantzas onun için faşizm veya demokrasiye sahip olup olmamamızın bir önemi olmadığını ileri sürenleri eleştirir. Dolayısıyla ona göre, "Burada, bir başka yerde olduğu gibi, burjuva tahakkümün kazandığı biçimler bir ilgisizlik meselesi olmaktadır" (1976: 21).

Poulantzas, faşizmin kendi iç ekonomik çelişkileri sonucunda bir şekilde yıkılacağını ve bu yüzden faşist toplumlara karşı eyleme geçmenin gerekmediğini savunan Marksist teorisyenlerin pasifist konumunu eleştirir. Poulantzas, ayrıca, emperyalizmin aslında sadece ekonomik bir olgu olduğunu öne sürenleri de eleştirir. Ona göre, emperyalizm –siyasal, ideolojik ve ekonomik yanları da olan– kompleks bir süreçtir. Poulantzas (diğer yapısal Marksistler gibi) ekonominin önemini kabul etse de, belirli bir anda diğer toplumsal yapıların egemen bir konum işgal edebileceklerini öne sürer.

Son olarak, yapısal Marksistler diğer pek çok Marksist'i (özellikle eleştirel teoriyi), bu alanı öznelştirdikleri ve insanlaştırdıkları için eleştirirler. Yapısal Marksistler, Jay'ın ifadesiyle, "hümanist, öznelci bir Marksizm anlayışını hor görerek reddederler" (1984: 388). Yapısalcılar için, ilgi odağı toplumun nesnel yapıları –ekonomi, siyaset, ideoloji– olmalıdır, bu yapılar içindeki insanlar değil. Nitekim, yapısalcılar Marx'ın teorisinin hümanist bir yorumunu, tarihsel ilgilerinin yeniden canlandırılmasını, daha hümanist çalışmalarına (örneğin, *1844 Elyazmaları*'na) yoğunlaşmayı, Marksist teorinin Hegelci köklerine vurguyu ve irade sahibi aktörlere, duygulara, kişiler arası ilişkilere ve hatta bilinçli olarak kendine yön verme çabalarına odaklanmayı reddederler (Appelbaum, 1979). Yapısalcılar, örneğin, sosyal sınıfları irade sahibi aktörlerden meydana gelmiş şeylerden ziyade, 'nesnel antagonistik ilişkiler' olarak görürler (Burris, 1979: 14). Althusser yapıları ve aktörlerin bu yapılar tarafından belirlendiğini vurgular:

Üretim ilişkilerinin yapısı üretimin aktörleri tarafından işgal edilen yerleri ve benimsenen işlevleri belirler, aslında bu aktörler söz konusu işlevlerin ... 'destekler'i oldukları sürece bu yerleri işgal etmekten fazlasını yapmazlar. Bu yüzden hâkiki 'öznel' (sürecin kurucu özneli olma anlamında) bu konuları işgal edenler veya işlevleri yerine getirenler değil ... aksine, *üretim ilişkileridir* (ve siyasal ve ideolojik ilişkilerdir).

(Althusser, Burris'ten alınmıştır, 1979: 8)

Özetle, yapısalcılar hümanist Marksizm'i reddederken, açıkça Marx'ın kapitalist toplumsal yapılara ilgisini vurgularlar. Artık yapısal Marksizm'in öncüllerini daha pozitif biçimde ifade edebiliriz.

Yapısal Marksizm'in Temel İlkeleri

Yapısal Marksistler kapitalist toplumun gizli, temel yapılarını araştırmaya yönelirler. Asıl ilgilendikleri şey 'gerçek yapılar' olmasa da, onlar dünyada aktörlerin davranışları ve düşüncelerini belirleyen ve kısıtlayan gerçek yapılar olduğuna inanırlar. Yapısal Marksistler ekonominin önemini kabul eder, ancak diğer farklı kurumlara da bakarlar. Ayrıca onlar, son örnekte belirleyici bir güç olarak ekonomi düşüncesini kabul etseler bile, diğer yapıları onun basit yansımaları olarak görmezler. Gerçekte, yapısal Marksistler siyaset ve ideolojinin önemini kabul etmekle kalmaz, onların 'görelî özerk' olduklarını da düşünürler. Bu yapılar daha bağımsız gelişme çizgileri izleyebilir ve belirli bir anda toplumda egemen güçler haline gelebilirler.

Hangi tür yapılara odaklanırlarsa odaklansınlar, yapısal Marksistlere göre, aktörler bu yapılar içindeki konumları doldurmaktan başka bir şey yapmazlar; yani aktörlerin bu yapılar tarafından büyük ölçüde kısıtlandıkları düşünülür. Böyle bir görüşün pasif içerimlerine rağmen, Marksistler, oturup yapısal sistemin tamamen yıkılmasını beklememelidirler. Poulantzas'ın ifadesiyle, "Kendimizi oturmakla sınırlarsak, kesinlikle 'büyük gün' değil, daha ziyade sabahın erken saatlerinde tanklar gelecektir" (1976: 133).

Toplumdaki yapıların yıkılması fikri yapısal Marksistlerin bir başka temel ilgisini gösterir: sistem içindeki çelişkiler. Onlar, birey aktörlerin karşılaştığı çelişkilerden ziyade yapılar arasındaki çelişkilere odaklanma eğilimindedirler.

Yapısal Marksistler empirik araştırmadan ziyade teorik araştırmanın önemini vurgularlar. Açık ki, yapılar görünemeyecekleri için, onların sadece teorik olarak değerlendirilebileceği ve bu yüzden, hiçbir empirik araştırmanın onları kapsayamayacağı kabul edilir.

Kısmen aynı nedenle, yapısal Marksistler *çağdaş* topluma odaklanırlar. Onlar tarihsel veriler veya araştırmalara çok az itimat ederler. Onlar, önceliği tarihsel süreçlerden ziyade statik yapıların araştırılmasına verirler; tarih sadece çağdaş yapıya ilişkin uygun bir kavrayışla anlaşılabilir.

Marx'ı Yeniden Analiz Etmek: Louis Althusser'in Çalışması

Louis Althusser'in çalışması büyük ölçüde Marx'ın çalışmasına odaklanmasına göre tanımlanır. Ona göre, çoğu Marksist Marx'ın düşüncelerini doğru yorumlamamıştır; aslında Althusser onların Marx'ın düşüncelerini büyük ölçüde zorladıklarını düşünür. Bundan dolayı Althusser bu problemi 'doğru' bir Marx okuması olduğuna inandığı şeyi geliştirerek çözmeye çalışır. Althusser'in çalışması en iyi şekilde Marx'ın çalışması etrafında yapılan tartışmalar bağlamında incelenebilir.

Bu tartışmada bir sorun, Marx'ın hayatı boyunca tutarlı bir fikrî konuma sahip olup olmadığı sorusudur (Veltmeyer, 1978). Bu sorun Marx'ın yapısal ve determinist bir düşünür mü, yoksa hümanist ve diyalektik düşünceye sahip biri mi olduğu sorunuyla ilişkilidir. Marx'ı bir yapısal olarak görenler onun sonraki çalışmalarına, özellikle *Kapital*'e (1867) odaklanırlar. Diğer taraftakiler, *Kapital* ve *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları* (1932) arasındaki temel süreklilik içinde daha hümanist bir perspektif olarak gördükleri şeye işaret ederler. Gerçekte, Marx'ın çalışmasında iki yorumu da destekleyen bol miktarda kanıt vardır.¹

Althusser "iki Marx"la veya "*Kapital*'in amacını... *1844 Elyazmaları*'nin... amacından ayrıran şey"le ilgilenir (Althusser and Balibar, 1970: 14). Althusser için, *1844 Elyazmaları* Marx büyük ölçüde Hegel, felsefe ve hümanizmin etkisi altındayken yazılmıştır ve kapitalizmin birey üzerindeki yıkıcı etkileriyle ilgilidir. Ancak Althusser'e göre, bunlar bilimsel konular değildir ve bilimsel materyalizmi geliştirmek için aşılması gerekir (P. Anderson, 1976). Marx'ın erken dönem çalışmasının felsefî, hümanist ve tarihsel temelleri onun aktif, yaratıcı ve özgür aktöre yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu imaj, Perry Anderson'a göre, Althusser'in çelişkisidir: "Klâsik yanılısma, insanların, gerçekte sürekli olarak *bilincinde olmadıkları yasalar* tarafından yönlendirilirken bir şekilde bir şekilde özgür iradeye sahip oldukları inancıdır (1976: 66; italikler sonradan konulmuştur). Althusser Marksist teorinin merkezini toplumun yapısı ve özgür aktörlerden ziyade, bu yapıların işleyişini düzenleyen yasalar olduğuna inanır. Ona göre, *Kapital*'de bu odak açıkça ortaya çıkar. Althusser'in ifadesiyle, "Marx'ın tarihin gerçek diyalektiği konusunda bize söylediklerini ciddiye alırsak, tarihi yapanlar 'insanlar' değildir, bununla beraber, tarihin diyalektiği onlar içinde ve aracılığıyla, ancak sınıf mücadelesi içindeki kitleler tarafından gerçekleştirilir" (1977: 168).

Althusser, Marx'ın çalışmasının tarihinde açık bir 'epistemolojik kopuş' olduğunu ve Marx'ın, daha çarpıcı biçimde, felsefî öznelikten (yani, ideolojik bir konumdan) soyut teoriye (yani, bilimsel bir konuma kaydığını) öne sürer (Benton: 1984: 53). Ancak Althusser, bazı alt evrelerden söz etse de, Marx'ın çalışmasını esas olarak 1845 öncesi ve sonrası olarak iki evrede inceler. Marx, 1845'ten önce, büyük ölçüde felsefî hümanist bir görüşe sahiptir. O, 1845'ten sonra, daha bilimsel bir yönelime, bilimsel döneme geçmiştir. Althusser'e göre, 1845'te "Marx doğası ve etkileri bakımından tarihsel bir örneği olmayan bilimsel bir buluş yapmıştır... Marx yeni bir bilim, 'toplumsal formasyonlar'ın tarihi bilimini kurmuştur" (1969: 13).

Althusser'e göre, 1845'te "Marx insanın özü fikrine dayanan bir tarih ve politika anlayışına bağlı bütün teorilerden tamamen kopar" (1969: 227). O bu dramatik değişimle ilgili üç unsurdan söz eder. İlk olarak, Marx, yabancılaşma, tür-varlık ve diğer hümanist fikirlerin yerini toplumsal formasyonlar, üstyapı, üretim ilişkileri ve üretici güçler gibi yeni bir bilimsel yapısal kavramların aldığı tamamen yeni bir kavramlar topluluğu geliştirmiştir. İkinci olarak, Marx, bütün felsefî hümanizm çeşitlerinin teorik bir eleştirisine girişmiştir. O, üçüncü olarak, hümanizmi bir ideoloji biçimi –elitist ve çarpıtılmış bir fikir sistemi– olarak tanımlamıştır. Sonuçta Althusser'e göre, "Bütün *felsefî* ...hümanizmlerden bu kopuş ikincil önemde bir ayrıntı değildir; aksine Marx'ın bilimsel buluşudur" (1969: 227).

Althusser'in konumu 1917 Rus Devrimi'nden önceki komünist partileri hâkimiyeti altına alan ekonomist ve mekanist düşünceye bir tür geri dönüşü temsil eder. Bu konum daha önce bir

parça egemendi, zira, kolayca mekanist bir biçimde yorumlanabilen *Kapital*'e çoğu bilgin ulaşabilirken, *1844 Elyazmaları* kayıptı ve 1932'ye kadar yayınlanmamıştı. Ancak, bu bölümde daha önce gördüğümüz gibi, bu daha hümanist çalışmalar ortada yokken mekanik Marksizm'in eleştiricileri vardı (örneğin, Gramsci). Gramsci'nin hümanist Marksizm tasavvuru Althusser'in çelişkisi oldu ve onun tarafından genç Marx'a ait bir özellik olarak görüldü.

Bu tartışma 1857-1858 kışında Marx'ın karaladığı ve artık *Grundrisse* (...) olarak bilinen yedi defterin gecikmiş yayınından köklü bir biçimde etkilendi. İki parçası 1939'da ve 1941'de Sovyetler Birliği'nde yayınlansa da, Almanca orijinal baskı 1953'e, İngilizce çevirisi de 1974'e kadar yayınlanmamıştır. Çoğu gözlemci (örneğin, McLellan, 1971; Mészáros, 1970; Nicalous, 1974; Ollman, 1976; Struik, 1964) *Grundrisse*'in Althusser'in yorumundan ziyade Gramsci'nin Marx yorumunu desteklediğine inanır. Ollman bu konuda yeterince açık konuşur: "Marx'ın *Kapital*'inin ilk müsveddesi olan... *Grundrisse* bütünüyle *1844 Elyazmaları*'ndan alınan birçok sayfadan oluşur. *Kapital*'in yayınlanmış versiyonunda bile, Marx'ın 'önceki' düşünceleri ve kavramlarından düşünüldüğünden daha fazlası vardır" (1976: xv). Ollman, Marx'ın düşüncelerinin hep aynı kaldığını söylemez, aksine ona göre, zaten önceki çalışmalarda mevcut düşüncelerin bir evrimi söz konusudur. Bu görüş birçok önemli Marksist bilgin tarafından kabul edilir, ancak Althusser gibi bazıları Marx'ı yapısal determinist olarak görür.

Althusser, Marx'ın çalışmasının yapısal bir yorumunu geliştirmeye çalışmanın yanı sıra, ondan yapısal bir kapitalist toplum analizi oluşturmaya çalışır. Althusser, ekonominin 'son örnekte' belirleyici olduğu görüşünü savunur. Bu kesinlikle ekonomik deterministler tarafından benimsenen zayıf bir konudur. Ancak, ekonominin temel önemine rağmen, kapitalist toplumun diğer yapısal unsurları da, en üstün değilse de, büyük bir öneme sahiptir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Althusser kapitalist toplumu bir *toplumsal formasyon*, tarihsel gelişmenin belirli bir noktasındaki somut, kompleks bir bütünlük olarak düşünür. Bu statik, tarihdışı bir kapitalist toplum anlayışıdır.